

УДК 378.016:373

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-144-149](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-144-149)

Потариук Лілія Миколаївна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет, Україна
Liliia Potariuk,
Candidate of Sciences in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Socio-Humanitarian
Technologies Department,
Lutsk National Technical University, Ukraine
E-mail: potariuk2020@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0830-8758>

Лук'янчук Ангеліна Олегівна,
студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю «Педагогічні та педагогічні науки»,
Луцький національний технічний університет, Україна
Anhelina Lukianchuk,
Student of the second (Master's) degree of higher education
in the specialty «Pedagogical and Pedagogical Sciences»,
Lutsk National Technical University, Ukraine
E-mail: alinalukianchuk4@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-5173-797X>

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

A Присвячено дослідженню розвитку креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Зазначається, що креативність може стати ефективним інструментом для створення інклюзивного освітнього простору. Розкривається роль і значення методики ТЕАССН (Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children) у навчанні та підтримці дітей з аутизмом. Звертається увага на особливості розвитку таких дітей та можливості структурованого навчання за допомогою методики ТЕАССН. Аналізуються результати досліджень щодо впливу цієї методики на розвиток дітей з аутизмом та їхню соціалізацію у соціумі. Підкреслюється важливість індивідуального підходу та структурованого середовища для досягнення успіху у навчанні та адаптації дітей з аутизмом. У науковому доробку подаються практичні рекомендації для підтримки інтеграції та успішного навчання дітей з ООП, а також обґрунтовані висновки щодо ефективності та значущості застосування методики ТЕАССН у навчанні та підтримці дітей з аутизмом. Стаття може бути корисною для педагогів, спеціалістів у галузі інклюзивної освіти, батьків дітей з аутизмом, дослідників, які цікавляться розвитком креативності та освітою дітей-аутистів.

Ключові слова: аутизм; діти з особливими освітніми потребами; інклюзивне навчання; інклюзивна освіта; інклюзивне середовище; креативність; креативний потенціал; креативний підхід; методика ТЕАССН

DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

S This article is devoted to the study of the development of creative potential in children with special educational needs (hereinafter – SEN). True harmony and the joint efforts of teachers, parents, and students in the process of inclusive education are important

for achieving success in special needs children. It notes that creativity can be an effective tool for creating an inclusive learning space. The introduction of creative approaches can contribute to the development of students' critical thinking skills. Psychological assistance to children with SEN, particularly autistic children, is very important in their rehabilitation. This includes counseling, correction, diagnosis, psychological support, psychological prevention, and psychological support. This study reveals the role and significance of the Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children (TEACCH) method in teaching and supporting children with autism. In addition, attention is paid to the peculiarities of the development of such children and the possibility of structured learning using the TEACCH method. This article discusses the results of research on the impact of this technique on the development of children with autism and their socialization in society. The importance of an individual approach and a structured environment for achieving success in learning and adaptation of children with autism is emphasized. This article provides practical recommendations for supporting the integration and successful education of children with SEN. In addition, this study substantiates well-founded conclusions regarding the effectiveness and significance of the TEACCH method in teaching and supporting children with autism. The application of this method in teaching and supporting children with autism is effective in stimulating creativity, improving cognitive functions, developing social skills, promoting integrated development, and improving the quality of life in general.

This article can be useful for teachers, specialists in the field of inclusive education, parents of children with autism, and researchers interested in the development of creativity and the education of children with autism spectrum disorder.

Keywords: autism; children with special educational needs; inclusive learning; inclusive education; inclusive environment; creativity; creative potential; creative approach; TEACCH method

Постановка проблеми. Нині процес розвитку творчих здібностей учнів набуває особливого соціального значення. Тому одним із ключових викликів у процесі реформування шкільної освіти є створення умов для розвитку творчої індивідуальності та креативності дітей з ООП. Дослідження науковців підтверджують, що в «особливих» дітей розвиток відбувається за тими самими закономірностями, що й у їхніх ровесників (когнітивний розвиток, загальний процес формування особистості). Учені вважають, що хоча у дітей з ООП може бути обмежений спектр інтересів, способів вираження, відсутні або зменшені соціальні навички, проте вони часто мають унікальний погляд на світ, який може стати вихідною точкою для розвитку креативності. Стаття присвячена дослідженню розвитку креативності у дітей з ООП, зокрема у дітей з аутистичним спектром. У ній аналізується методика, яка базується на ідеї структурованості та спрямована на стимулювання творчого мислення та уяви дітей-аутистів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти та формування інклюзивного підходу в навчанні дітей з ООП в Україні вивчали А. Колупаєва, І. Ніколенко, Л. Потапюк, Т. Пушкарова, І. Середа, О. Таранченська, О. Шостак та ін. Питанням організації освітнього процесу для дітей з особливими потребами присвячені роботи В. Бондаря, Т. Кузнецової, К. Тороп, Н. Ярмоли та ін. Н. Гоцуляк, Л. Міщиха, С. Ренке, Н. Славіна та ін. у своїх наукових доробках досліджують креативність як показник розвитку професійної

діяльності викладача та як його вагому інноваційну діяльність. Проте постійні зміни у шкільній і позашкільній реальності змушують повертатися до цих питань знову і знову.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Чимало вчених, що займаються вивченням методики TEACCH у навчанні та розвитку креативності дітей зі спектром аутизму та іншими нозологіями, приділяють особливу увагу різним аспектам інтеграції цієї методики в освітній процес для максимальної підтримки та розвитку «особливих» дітей.

Проте чимало аспектів означеної проблеми залишаються недостатньо вивченими. Дослідники звертають увагу на необхідність залучення батьківської підтримки до методики TEACCH («Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children») для поліпшення якості навчання та розвитку креативності у дітей з різними нозологіями.

Метою статті є вивчення особливостей розвитку креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Формування інклюзивного навчального середовища стало ключовим у галузі освіти дітей з особливими потребами, де всі вони можуть навчатися разом за адаптованими навчальними програмами. Інклюзія передбачає значні реформи в усіх сферах освітньої практики, включаючи організацію навчання, оцінювання та взаємодію з учнями. Одним із основних принципів інклюзивної освіти є забезпечення рівних

можливостей для всіх учнів і залучення всіх членів суспільства до соціального середовища [1; 4; 6]. Інклюзивна освіта передбачає індивідуальний підхід до кожного учня, враховуючи його потреби й можливості, та сприяє розвитку толерантності й розумінню серед учнів того, що кожен є унікальною особистістю зі своїми особливостями, і його перебування в навчальному середовищі є комфортним [9]. Справжня гармонія, спільні зусилля вчителів, батьків та учнів у процесі інклюзивного навчання важливі для досягнення успіху в «особливих» дітей. На жаль, останнім часом з'являється все більше дітей, які у процесі навчання потребують додаткової уваги та спеціалізованої підтримки [7].

Саме креативність може стати ефективним інструментом для створення безпечного інклюзивного навчального простору. Психологи розглядають творчу діяльність і творче мислення як взаємопов'язаний комплекс, оскільки ці поняття включають у себе не лише процеси мислення, а й інші аспекти психіки (мотивацію, емоції, пам'ять, волю, здібності) [2; 5]. Упровадження креативних підходів може сприяти розвитку критичного мислення учнів. Щоб урок був продуктивним, результативним і цікавим для кожного учня, необхідно використовувати різноманітні методи навчання та передбачати зміну видів навчальної діяльності [3]. Такий підхід стимулює учнів до активної участі в освітньому процесі, сприяє розкриттю потенціалу кожної дитини; креативні завдання допомагають розвитку комунікативних навичок і навичок співпраці. Застосування творчих методів може зробити навчання цікавішим і доступнішим для різних учнів і підвищити їхню мотивацію.

Однак розвиток креативності у дітей з ООП може бути справжнім викликом, адже деякі «особливі» діти можуть мати фізичні або когнітивні обмеження, або ж відмінності в реакціях на зовнішні подразники, що ускладнює використання окремих методів розвитку креативності.

Так, у дітей з порушеннями мовлення та інтелекту можуть виникати труднощі в оволодінні навичками читання, письма, математики тощо, але й у них тривала ігрова мотивація до будь-якої діяльності, вони проявляють значний потенціал у розвитку креативного мислення. Враховуючи цю особливість, можна застосувати завдання, що вимагають застосування уяви (створення історій, малюнків, вигадування нових персонажів,

використання відкритих питань, що сприяють висловлюванню власних думок).

Діти із затримкою психічного розвитку можуть виявляти труднощі в спілкуванні та взаємодії з іншими людьми. Для них варто забезпечити доступ до різних матеріалів для малювання, ліплення, конструювання та інших творчих занять; використовувати музичні інструменти та записи, щоб підтримувати розвиток слухових і музичних навичок.

Дітям із порушеннями слуху характерний низький слуховий поріг, що впливає на їхню здатність сприймати інформацію через звук; у них можуть бути труднощі в розвитку мовлення, оскільки слуховий аспект має важливе значення для розвитку мови. Малюнок фарбами може сприяти їхньому творчому розвитку (виражають свої емоції через кольори та форми).

У дітей із порушеннями зору обмежений зоровий аспект, що впливає на їхні можливості сприймати інформацію через зоровий канал. Проте діти можуть активно розвивати інші сенсорні системи (дотик, слух).

Розвиток креативності у дітей із порушеннями опорно-рухового апарату може вимагати специфічних завдань, які враховують їхні фізичні обмеження та сприяють вираженню творчості. Цікавою для них буде організація театральних вистав (використовуючи міміку та голос, виражають свої емоції та ідеї). Використання текстів разом із завданнями, що відповідають етапам розвитку висловлювання, враховують особливості кожного виду мовленнєвої діяльності, є ефективними комунікативними засобами навчання [4].

Аутизм – це розлад, що походить від аномалій у розвитку мозку і проявляється дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування. Люди з аутизмом можуть бути надзвичайно обдарованими, однак їм потрібно більше часу, щоб навчитися простим речам. Рівні розумової діяльності у таких дітей є високими (починаючи від складних порушень функцій і закінчуючи невербальними когнітивними навичками). Діти-аутисти можуть демонструвати геніальні здібності в науці, малюванні, музиці, конструюванні, математиці, хореографії, спорті тощо. Їх цікавлять речі, які є незвичними для їхніх однокласників (яскраве світло, предмети, що рухаються, складні

акробатичні трюки на спортивних снарядах, пілоні, повітряному кільці та повітряних полотнах) [7].

Креативність у дітей з аутизмом може проявлятися у низці особливостей, які вимагають уваги та індивідуального підходу. Такі діти часто мають виражену здатність фокусуватися на деталях, що може призводити до поглиблення у певних аспектах інтересів чи тем. Креативність у них може виявлятися через незвичайні асоціації між ідеями чи об'єктами, а також у нестандартному мисленні. Вони можуть проявляти значний інтерес і наполегливість у вивченні конкретних тем, що є підґрунтям для розвитку їхньої креативності. Дуже часто творчість проявляється у них через здатність розкривати свій потенціал у вузько спрямованих сферах інтересів. У своїй уяві вони створюють різні історії, що викликає їхній інтерес і стимулює творчість.

Психологічна допомога дітям з ООП, зокрема дітям-аутистам є дуже важливою у системі їхньої реабілітації і включає в себе консультування, корекцію, діагностику, психологічну підтримку, психологічну профілактику, психологічний супровід. Для дітей з аутизмом існує чимало корекційних методик, серед яких особливе значення займає методика TEACCH.

Методика TEACCH («Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children») – це методика структурованого навчання з особливою увагою до середовища, яка зосереджена на виявленні та розвитку сильних сторін дітей. Основною метою методики є

підвищення незалежності дитини та покращення її функціональної комунікації й адаптаційних навичок у навчальному середовищі [8].

Організація навчального середовища для учнів з РАС за цією методикою базується на ідеї структурованості. Це означає, що для різних видів діяльності визначаються різні зони та використовуються різні об'єкти (меблі, полиці, перегородки, столи тощо). Методика сприяє покращенню соціальної взаємодії дітей, оскільки допомагає їм розвивати навички спілкування та співпраці в групі. Завдяки чітко структурованому середовищу, зрозумілим правилам діти під час спілкування з іншими відчують себе впевненіше та зручніше. Крім того, використання методики дозволяє вчителям і батькам краще розуміти потреби та індивідуальність кожної дитини. Під час роботи з методикою вони мають можливість спостерігати за реакціями та досягненнями дитини у різних ситуаціях, що дозволяє адаптувати освітній процес до її потреб, забезпечити максимальну підтримку та позитивний розвиток.

Результати дослідження. За допомогою методики визначили рівень когнітивних (рис. 1), комунікативних і соціальних навичок (рис. 2) учнів з аутистичним спектром (4 учні 5-го класу: 3 хлопці – 10 років, 1 хлопець – 11). Дослідження проводилося на базі спеціалізованої школи-інтернату «Крупівський навчально-реабілітаційний центр Луцького району Волинської області».

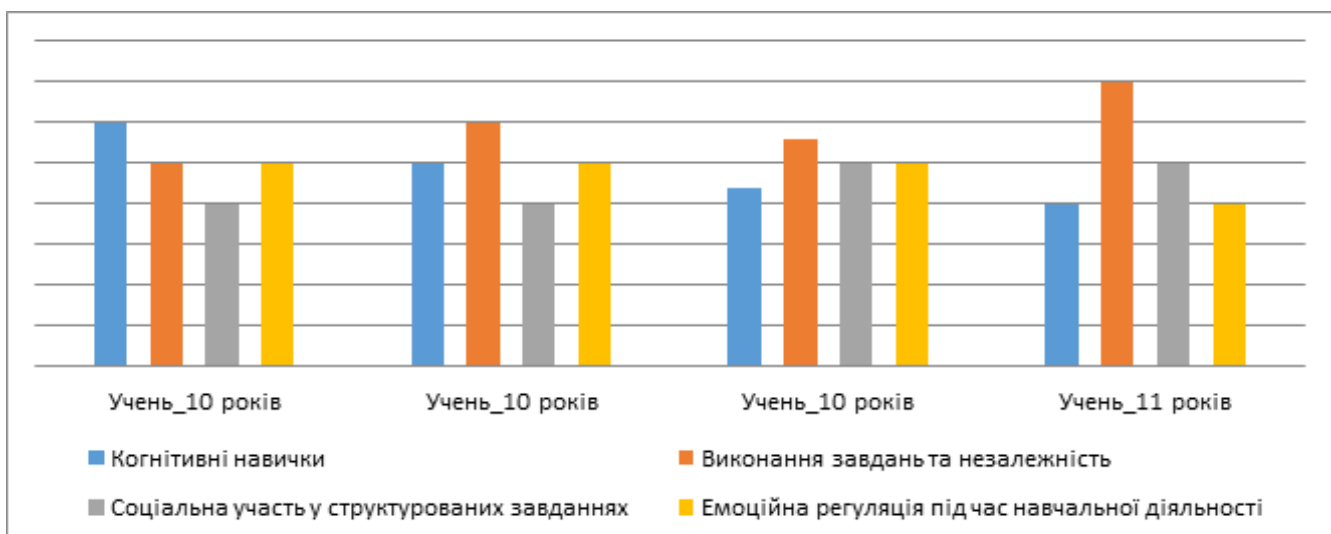

Рис. 1. Результати щодо визначення рівня когнітивних навичок в учнів з аутизмом за методикою TEACCH

Отже, бачимо, що два учні 10 р. і учень 11 р. демонструють значний прогрес у самостійному виконанні завдань, емоційній регуляції, мають

підвищений інтерес до спільної діяльності, що відображає покращення соціальної взаємодії.

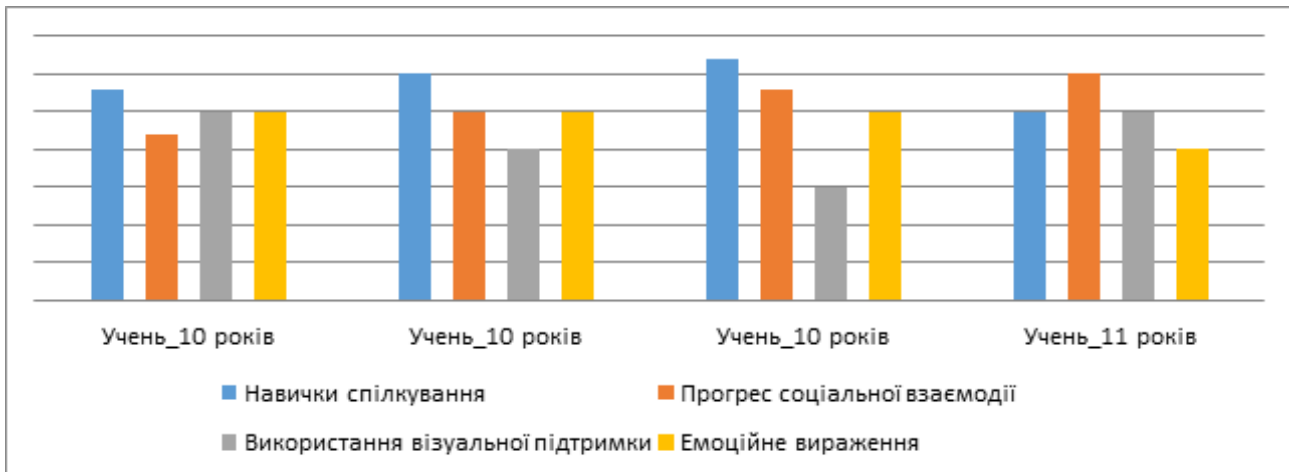

Рис. 2. Результати щодо визначення рівня розвитку комунікативних і соціальних навичок в учнів з аутизмом за методикою ТЕАССН

На рис. 2 бачимо помітний прогрес у комунікативних навичках усіх досліджуваних, покращеній артикуляції та експресивній мові, вираженні емоцій; підвищену готовність ініціювати та реагувати на соціальні сигнали.

Отже, структурований підхід ТЕАССН вплинув на поступове вдосконалення когнітивних навичок, незалежності, соціальної активності та емоційної регуляції кожного учня. Візуальна підтримка мала вирішальне значення щодо розуміння завдань і підвищення незалежності, що було очевидним у кількох аспектах їхньої повсякденної діяльності.

Підхід за допомогою методики ТЕАССН, який був зосереджений на комунікації та соціальних навичках, сприяв значному покращенню здатності учасників активно взаємодіяти один з одним і вчитися працювати в команді. Візуальна підтримка була ефективним інструментом для сприяння комунікації, а структурований підхід позитивно вплинув на соціальну активність респондентів.

Висновки з даного дослідження. Застосування методики ТЕАССН у навчанні та підтримці дітей з аутизмом є ефективним для стимулювання креативності, покращення когнітивних функцій, розвитку соціальних навичок, сприяння інтегрованому розвитку та покращенню якості життя дітей загалом.

Перспективи подальших розвідок можуть бути спрямовані на розвиток і вдосконалення методики ТЕАССН для включення нових аспектів і технологій із метою підвищення ефективності, доступності навчання та підтримки, дослідження

можливостей адаптації методики ТЕАССН для різних груп дітей з аутизмом, враховуючи їхні індивідуальні потреби та особливості. Актуальним є можливість залучення батьків дітей з аутизмом до процесу навчання та підтримки за допомогою методики ТЕАССН, визначення стратегії спільної роботи з батьками та родичами для підтримки навчання вдома та забезпечення сприятливого для розвитку дитини середовища.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2023. № 6 (213). С. 58–66.
2. Гоцуляк Н. Є., Славіна Н. С., Ренке С. О. Креативність як показник розвитку професійної діяльності викладача ЗВО. *Проблеми психології* : збірник наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ ; Житомир, 2019. Том VI: Психологія обдарованості, вип. 15. С. 156–162.
3. Дмитренко К. А., Коновалова М. В. Працюємо з «особливою» дитиною в «звичайній» школі. Харків : ВГ «Основа», 2020. 120 с.
4. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
5. Місшиха Л. П. Креативність як вагома характеристика інноваційної діяльності викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*. 2019. Т. 12, вип. 26. С. 194–202.
6. Потапюк Л. М. Організація інклюзивної освіти у вітчизняному просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 119–126.

7. Ярмола Н. А., Тороп К. С. Системоутворювальна роль компетентностей в організації навчального процесу для дітей з особливими потребами. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2021. Вип. 40. С. 99–106. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34964>

8. Virues-Ortega J., Julio F., Pastor R. The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. *Clinical Psychology Review*. 2013. P. 940–953.

9. Shostak O., Nikolenko I., Sereda I., Pushkarova T., Potapiuk L. Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade, Niterói*. 2023. Vol. 15, no. 38 Jul./Set. P. 280–305.

10. Yarmola N. A., Torop K. S. The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends*. Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 452–469.

References

1. Bilyk, N. I. (2023). Upravlinska kompetentnist kerivnyka ZZSO u stvorenni umov dlia inkluzyvnoho navchannia [Managerial competence of the head of a general secondary school in creating conditions for inclusive education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (213), 58–66 [in Ukrainian].

2. Hotsulyak, N. Ye., Slavina, N. S., & Renke, S. O. (2019). Kreatyvnist yak pokaznyk rozvytku profesiinoi diialnosti vykladacha ZVO [Creativity as an indicator of the development of the professional activity of the teacher of higher education]. In *Problemy psykholohii [Problems of psychology]: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy (Vol. VI: Psykholohiia obdarovanosti, is. 15, pp. 156–162)*. Kyiv; Zhytomyr [in Ukrainian].

3. Dmytrenko, K. A., & Konovalova, M. V. (2020). Pratsuiemo z «osoblyvoiu» dytynoiu v «zvychainii» shkoli [We work with a «special» child in a «normal» school]. Kharkiv: VH «Osnova» [in Ukrainian].

4. Kolupaieva, A. A. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi [Education of children with special educational needs in an inclusive environment: educational]: navch. posib*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

5. Mishchychka, L. P. (2019). [Kreatyvnist yak vahoma kharakterystyka innovatsiinoi diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly [Creativity as an essential feature of lecturer's innovational activity]. *Aktualni problemy psykholohii. Psykholohiia tvorchosti [Current issues of psychology. Psychology of creativity]*, 12 (26), 194–202 [in Ukrainian].

6. Potapiuk L. M. (2021). Orhanizatsiia inkluzyvnoi osvity u vitchyznianomu prostori [Organisation of inclusive education in the domestic space]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (21), 119–126 [in Ukrainian].

7. Yarmola, N. A., Torop, K. S. (2021). Systemoutvoriuvalna rol kompetentnostei v orhanizatsii navchalnoho protsesu dlia ditei z osoblyvymy potrebamy [The system-forming role of competence in the organization of the scientific process for children with special needs]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova [Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanova]*, 40: Korektsiina pedahohika, 99–106 [in Ukrainian].

8. Virues-Ortega, J., Julio, F., & Pastor, R. (2013). The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. *Clinical Psychology Review*, 940–953.

9. Shostak, O., Nikolenko, I., Sereda, I., Pushkarova, T., & Potapiuk, L. (2023). Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade, Niterói*, 15, 38 Jul./Set, 280–305.

10. Yarmola, N. A., & Torop, K. S. (2020). The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. In *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends* (pp. 452–469). Riga: Baltija Publishing.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.03.2024